

שמעתא עמיקתא

גליון מיוחד | סוכות ושמחת תורה | תשפ"ז | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

הלכות מצויות לשמחת תורה

הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א

מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

שמחת בית השואבה

זכר לשמחת בית השואבה

חסידיים ואנשי מעשה עושים לזכר שמחת בית השואבה להיות נעורים בלילות של חוה"מ סוכות ולהרבות בזמירות ושבחים. [מ"ב (סי' תרסא ס"ק ז.].

אבל על אביו ואמו תוך י"ב חדש (או תוך ל' על שאר קרובים) יכול להשתתף בשמחת בית השואבה באמינות שיר המעלות, ולא ברקודים. [גשר החיים (ח"א פכ"ג עמ' רס אות ז.]. ויש מתירים להשתתף אף בריקודים, אבל לא כשישנה תזמורת. [בצל השבט הלוי (חזו"מ כהלכתו פ"ב אות מב ובהוספות ותיקונים שם)]. ועכ"פ ראשי להיות שם בשעה שמנגנין בכלי שיר. [נטעי גבריאל (אבלות ח"ב פ"ל אות ב) ע"פ שו"ת פרי האדמה].

הושענות

הקפות

נוהגים להעלות ספר תורה על הבימה ולהקיפה פעם אחד בכל יום ובשביעי ז' פעמים. [שו"ע (סי' תרס סעי' א) ומ"ב (סי' ק.]. ומקימים את הבימה כי היא נשאת לנו במקום מזבח כמבואר בש"ס [מגילה ל"א] שהשיב הקב"ה לאברהם אבינו שכל זמן שיהיו קוראין בניך לפני בסדר הקרבות מעלה אני עליהן כאלו מקריבין לפני וכו'. [מ"ב (סי' ק.].

לאיזה צד מקיפים

ההקפות הם לצד ימין. [שו"ע (סי' תרס סעי' א)]. ולפי שהס"ת על הבימה והצבור אנשי מזרח צריכין להקפן פניהם כלפי ס"ת קודם שיתחילו להקיף ואז ממילא הוי צפון ימין שלהם, וסדרן בהקפה הוא צפון מערב דרום מזרח. ובמקומות שהחזן עומד נגד ההיכל אין מן הנכון שיהפוך פניו מתחלה שיהיה אחוריו נגד ההיכל מ"מ צריך להקיף ג"כ לצפון עם הצבור אף שאצלו הוא דרך שמאל. [מ"ב (סי' ק.].

הקפה סביב הבימה

יש להקפיד להקיף את הבימה הקפה שלימה שאם לאו כן אינה נקראת הקפה. [מור קציעה (ד"ה ומנהג)]. ועל כן אין לעבור באמצע הבימה כי אינו מקיף את כולה. [בכור"י (סי' ק.].

אחיזת הספר תורה

י"א שמניחים הס"ת על הבימה. [לבוש (סי' תרס אות ב)]. וי"א שצריך לאחוז הס"ת. [פמ"ג מ"ז ס"ק א] ועייניש שכן כוננת הלבוש הני"ל. והמנהג אצל בני אשכנז לאחוז בו. ומי"מ אם לכל הצבור יש לולב י"א שיש להניחו על הבימה. [הגרש"א זצ"ל (הליכ"ש סוכות פ"ב אות א)]. ועיי' בסמוך.

אחיזת הספר תורה או להקיף מה עדיף

י"א שמי שבידו להחזיק הס"ת או להקיף הבימה אחיזת הס"ת עדיפה. [חיים וברכה (אות עד) בשם הלרוד אמת (לחיד"א סי' ד אות יד)]. ומי"מ עדיף שיתן לאחר לאחוז עד שהוא יקיף פ"א. [שם]. וי"א שעדיף להקיף הבימה לאחוז הס"ת. [כה"ח (אות ח)]. ולמעשה אין להשתטט מלהחזיק הס"ת כי אף הוא חשוב עכ"פ כאילו מקיף. [הגר"ח זצ"ל (שאלת רב ח"ב עמ' שסז)].

להשאיר ארון הקודש פתוח
יש להשאיר ארון הקודש פתוח עד אחר אמירת ההושענות. [קשו"ע (סי' קלו אות יא) ומועד לכל חי (פלאגי סי' כג אות קג)]. ובני ספרד לא נוהגים כן.

אחיזת הד' מינים

מקיפים הבימה כשאוחזים בד' מינים ואוחזם עד אחר ההושענא. וראוי להחזיקם עד לאחר קדיש תתקבל שלא יראה עליו הד' מינים כמשאוי. [בכור"י (סי' תרנב ס"ק ד)].

אופן אחיזתם

י"א שיש לאחוז הלולב ביד ימין והאתרוג בשמאל. [גר"ז (סי' תרנא אות יג), חיים וברכה (אות קפז) ובן איש חי (שנה א' האזינו אות יד), וכן דעת הגרש"א זצ"ל (שם פ"א הגה 74) ע"פ המ"ב (סי' תרנא ס"ק טו)]. וי"א שהמנהג שלקוחים הלולב והאתרוג ביד ימין והסדור ביד שמאל. [יפה ללב (ח"ב סי' ג), הגרש"א זצ"ל (אשר האש חי'ג פ"ב אות יב)]. דעת הבכור"י (סי' תרנא ס"ק יא) שיש לחוש שלא לאחזם ביד א'. וכל אחד ינהג כמנהגו.

מי שאין לו לולב

דעת השו"ע (סי' תרס סעי' ב) שנוהגים להקיף אף מי שאין לו לולב. אולם דעת הרמ"א (שם) שמי שאין לו לולב אינו מקיף, וכן נוהגין.

בשבת

בשבת אין מקיפים. [רמ"א (סי' תרס סעי' א)]. לפי שגם במקדש לא היו נוטלין ערבה בשבת. וכי"ש לפי מנהגינו שאנו מקיפין בלולב ואין הלולב ניטל בשבת. [מ"ב (סי' ק.]. ומי"מ אומרים הושענא בשבת. [שו"ע (סי' תרס סעי' ג) דלא כמו מי שנקט שלא אומרים הושענות בשבת]. ופותחין ארון הקודש ואומרים הושענות. [מ"ב (סי' ק.]. ואין מוציאין ס"ת על הבימה כיון שאין מקיפין.

[מ"א (סי' תרס סעי' א) ומ"ב (סי' ק.].]

אבל על אביו ואמו

מי שאירע לו אבל בחג, אינו מקיף. וכן אבל כל י"ב חדש על אביו ואמו, וכן נהגו. [רמ"א (סי' תרס סעי' ב)]. וטעם הדבר כי כתוב "ושמחתם לפני ד' אלהים שבעת ימים" והוא בשעת הקפה. [מ"ב (סי' ק.]. ועיי' בזה בב"ח (שם), בערוה"ש (אות ד), בחי"א (כלל קמח אות יט), בדברי מלכא"ה (ח"ב סי' צא) ובאג"מ (ו"ד ח"ד סי' סא אות יא)]. וכדי שלא יהיה הדבר בפרהסיא יתן לולבו לאחר להקיף בו והוא יעמוד כמי שאין לו לולב. ויש מקילין בזה והסומך עליהן יש לו על מי לסמוך, ומי"מ ביו"ט ובהושענא רבה יכול להקיף אף לכתחלה. [גשר החיים (ח"א פכ"ג עמ' רז אות ז.]. ומנהג בני ספרד שאין בארע' לו אבל בחג הסוכות מקיף אף האבל עצמו. [ב"י (סי' תרס), ובאר האג"מ (שם) דטעמו דהב"י דאין ההקפה ענין שמחה, דהא אדרבה מתפללין אז באמירת ההושענות].

אבל על שאר קרובים

י"א שאבל על שאר קרובים יכול להקיף. [משמעות הרמ"א (שם) שכת' שאבל על א"א אינו מקיף. וכן דעת הדגמ"ר (שם)]. וי"א שגם הוא אינו מקיף. [פמ"ג (מ"ז ס"ק ב)], וכן עיקר. [גשר החיים (שם)].

רב בית הכנסת שהוא אבל

רב בית הכנסת שאם לא יקיף יראה הדבר כאבלות בפהרסיא יכול להקיף. [מנח"י (ח"ו סי' סא)]. וי"א שאפשר שהטעם שיש להקל בזה הוא כי הדבר נחשב כצורך גדול וצורך רבים. [אג"מ (ו"ד ח"ד סי' סא אות יא), ועיי' בערוה"ש (אות ד) שכתב שגדול העיר מקיף והאג"מ ביאר טעמו ע"פ הני"ל].

מתי מקיפים

י"א שמקיפים לאחר מוסף. [כן מבואר בטור (סי' תרס)]. וי"א שכן מנהג בני אשכנז. [ערוה"ש (סי' תרנא אות ב)]. וכן הוא בלוח אר"י לגרימ"ט]. אולם מנהג בני ספרד לאומרו מיד אחרי הלל. [כה"ח (סי' תרס אות ד)]. וי"א שכן מנהג ירושלים ושהוא מנהג ותיקין. [שערי"ת (סי' תרנא אות ב)]. ועיי' באג"מ (א"ח ח"ג סי' צט) בטעם הדבר]. ויש נוהגים להקיף לאחר הלל, חוץ משבת והושענא רבה שאומרן אחרי מוסף. [מנהגי החזו"א (ד"נים והנהגות פכ"י אות טז)].

הושענא רבה

יום שביעי של החג הוא הושענא רבה. [שו"ע (סי' תרסד סעי' א). ועיי' בלבוש (אות א) ובכה"ח (אות א) הטעם שקוראים ליום זה הושענא רבה].

השכמה להתפלל

בהושענא רבה משכימים להתפלל. [עיי' במטה משה (סי' תתקנח) שיש חמש השכמות בשנה: ר"ה, יוה"כ, חו"ר ת"י ובפורי]. ועיונין להלן שיש נוהגים להיות ערים כל הלילה.

סדר התפלה

נוהגים להרבות במזמורים כמו ביו"ט. [שו"ע (שם)]. ואין אומרים נשמת (כי באמת הוא חול), ואומרים: מזמור לתודה, ואומרים: אין כמוך, שמע ישראל וכו', בניגון של יו"ט, ואומרים קדיש שלאחר תפלת מוסף בנגון יו"ט. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ג-ד)]. וי"א שיש לומר "ותעריב" בחזרת הש"ץ של מוסף כמו ביו"ט. [הגרש"א זצ"ל (תורת המועדים סי' ו). ובלוח אר"י שלא הביא שיש להאמרו]. לפי שבחג נידונין על המים והוא גמר החתימה ואומרים למנצח מזמור השמים משפרים ושאר מזמורים וקדושת מוסף נעריצד (לפי נוסח אשכנז) כמו ביו"ט. [מ"ב (סי' ב)].

יש ברית מילה

יש לומר פזמון זכור ברית כשיש מילה בהושענא רבה, ואומרים אותו קודם אנא אזון חין כו'. [רמ"א (שם)]. ויותר טוב לאומרו קודם החריו הבט לברית. [מ"ב (שם ס"ק ו)].

קריאת ספר דברים

יש מקומות שנוהגים לקרוא בליל הושענא רבה כל ספר דברים מתוך ספר תורה. [משמרת שלום (סי' מה בהגה) ונימוקי א"ח (סי' סי' תרסט)]. ולא מברכים על קריאה זו. [מנח"י (ח"ח סי' פד אות ב). וכן דעת הגר"ש ואזנר זצ"ל (ד' מינים כהלכתם פ"ח הגה 21). ועיי' במשיב דבר (ח"א סי' טז)].

עשיית מלאכה

אין גרילין לעשות מלאכה של חול עד אחר יציאה מבה"כ. [רמ"א (שם)]. ויש מסירין מעצמן אפילו הכיס של מעות. [מ"ב (שם ס"ק ח)]. ומי"מ כתב הבן איש חי (שנה א' וזאת הברכה אות ה) שאין לבטל משום זה מצות צדקה בזמן התפלה לנוהגים לעשות כן].

ריבוי נרות

מרבים קצת נרות כמו ביה"כ. [שו"ע (סי' תרסד סעי' א)]. לפי שבחג נידונין על המים וכל חיי האדם תלויין במים והכל הולך אחר החיתום. [מ"ב (שם ס"ק ז)].

טבילה

המזדקדים נוהגים לטבול עצמן קודם עלות השחר, כמו בערב יוה"כ. [רמ"א (שם)]. וטוב יותר לטבול מבערב כדי ללמוד כל הלילה בקדושה. [מ"ב (סי' ח)].

טשח"מ

נכון להמנע מתשח"מ בהושענא רבה אם לא בליל טבילה. [מ"ב (סי' ח, סי' תצד ס"ק א וסי' רמ ס"ק ז)].

תיקון ליל הושענא רבה

נוהגים ישראל להיות נעורים בליל ערבה. [מ"ב (שם ס"ק א)]. ועיי' בגליון רס"ו שהארכנו בס"ד

בדיני הער כל הלילה.

תפלה על המים

מרבין תחנונים על המים. [רמ"א (סי' תרסד סעי' א)].

קישל

יש נוהגים ללבוש הקיטל כמו ביוה"כ, לפי שבחג נדונים על המים. [רמ"א (סי' תרסד סעי' א)]. ובמדינתנו נהגו ללבוש בגדי שבת לבד הש"ץ שלובש הקיטל. [מ"ב (שם ס"ק ט)].

הקפת הבימה

ביום השביעי של החג מקיפים את הבימה שבעה פעמים, זכר למקדש שהיו מקיפים את המזבח. [שו"ע (סי' תרס סעי' א)].

הוצאת ספרי תורה

מוציאים שבעה ס"ת על הבימה ביום שביעי. [רמ"א (סי' תרסד סעי' א). ועיי' בלבוש (סי' תרסד אות יא) שיש נוהגים שלאחר כלל הקפה מחזירין ס"ת א'. ויש מקומות שמוציאים כל ס"ת שבהיכל. [רמ"א (סי' תרס סעי' א וסי' תרסד סעי' א)]. וי"א שלנוהגים כן יש להוציא אף ס"ת הפסולים. [הגר"ח זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמ' ש)].

להעמיד נר דולק בארון הקודש

מה שנוהגין להעמיד נר דולק באה"ק ראוי למנוע מזה. [עיי' מ"ב (סי' קד ס"ק לא). וכן הוא בלוח אר"י].

אמירת ההושענות

אומרים ההושענות כסדרן עד אערוך שועל. [לוח אר"י לגרימ"ט]. ואח"כ מתחילין תתנו כו'.

[לוח אר"י לגרימ"ט].]

הקפה בלולב (הושענות)

י"א שמקיפים בלולב (עם ד' המינים) ולא ערבה (של ההושענות). וי"א שהמנהג הוא להקיף בלולב וערבה. [שו"ע (סי' תרסד סעי' ג)]. וי"א שיותר טוב שלא ליטלה עם הלולב כלל, וכן הוא מנהג בני אשכנז, [רמ"א (סעי' ז) ומ"ב (סי' כז)]. ועיי' ברמ"א (סי' תרס סעי' ב), וגם הוא מנהג בני ספרד.

[כה"ח (סי' תרסד סעי' ב) ע"פ האר"י ז"ל. ועיי"ש דמי שאין לו לולב אין להקיף בערבה לבד, עיי"ש טעמן].

אין לולב בעיר

באופן שאין לולב בעיר יש להקיף בערבה. [מ"ב (שם ס"ק טו וסי' תרס ס"ק ז). וכתב הפמ"ג (מו ס"ק ג) ש"ממבשר ימי הסוכות אין לולב בעיר לא יקיפו כלל, כמו בשבת שאין מקיפין].

התיר קשר הלולב

נוהגים להתיר אגודו של לולב. [רמ"א (סי' תרסד סעי' א)]. ויש נוהגים להסיר כל טבעות הלולב אפילו אלו שמחזיקים הדסים וערבות והלולב יחדיו. ויש מסירים רק אלו שבלולב. [עיי' בבכור"י (סי' תרסד ס"ק י) בשם מהרי"ל (תפלת חג הסוכות אות ח) שיש להתיר את האיגוד מחציו ולמעלה ולא סיר האיגוד של הלולב, הדסים והערבות. ועיי' בארחות רבנו (עמ' שח)].

זמן התרתו

יש נוהגים להתיר האיגוד לפני אמירת הלל.
[דרכי חיים ושלום (סיי תשצא)].
ויש נוהגים לעשות כן לפני ההושענות.
[סידור יעב"ץ].

אבל בהקפה

אבל על אביו ואמו תוך י״ב חודש (או תוך ל' על שאר קרובים) בהושענא רבה יכול להקיף.

[נשר החיים (ח״א פכ״ג עמ' רז אות ז)].

נטילת לולב בבין השמשות של שמיני עצרת

מי שלא נטל ד' מינים בהושענא רבה והגיע זמן בין השמשות. י״א שאסור ליטלם משום שנכנס בספק טלטול מוקצה ביו״ט. [בכוריי (סיי תרנב ס״ק ב). וכן נקט הכה״ח (שם אות ג) לענין מי שלא נטלם בער״ש חוה״מ והגיע זמן בין השמשות]. וי״א שנטלם בכח״ג. [גימקוי או״ח (סיי תרסה אות א)].

נטילת ערבה

נוטלים ערבה ביום זה, מלבד ערבה שבלולב, ואין מברכין עליה [שו״ע (סיי תרסד סעי' ב)], זכר למקדש שהיו נוטלים ערבה מהחלה למשה מסיני, ובכל יום מו' הימים היו מביאין ערבות וזוקפין אותן הכהנים עד צדדי המזבח ואח״כ באים העם ונוטלין אותן משם ומנענעין אותן. [מ״ב (ס״ק יא). ועי' ברמ״א (שם) שנהגו ששמש בה״כ מביא ערבה למכור, כמו שהיה המנהג בזמן המקדש].

בני הבית בנטילת הערבה

יש שנהגו שכל בני הבית אף הנקבות נוטלים הערבה. [ספר מנהגי דק״ק ורמ״שא (סיי רפא)]. ויש שנהגו שאף אלו שלא הגיעו לחנינוך נוטלים הערבה. [הגרנ״ק צ״ל (ד' מינים כהלכתם פי״ח הנה ג31)].

כמה ברים נוטלים

מספיק לטול בד אחד. [שו״ע (שם סעי' ד)]. ומ״מ טוב לכתחלה שיהיה עכ״פ ג' בדין, ובשם האר״י כתבו ה' בדין. [מ״ב (ס״ק טז)]. וכן הוא המנהג הפשוט אצל בני אשכנז ובני ספרד. [ועי' בלוח אר״י שיש מהפרושים שלוקחין ז' בדי ערבה, ושכן נהג הגאון מוהר״ש סלטנ צ״ל].

שיעור הערבה (מנות העלים ושיעור ארבה)

שיעור ערבה זו אפילו עלה אחד. [שו״ע (סיי תרסד סעי' ד)]. מיהו מכוער הוא להיות עלה אחד בלב אחד, ע״כ נהגו לעשות ההושענות יפים, משום ״זה א-לי ואנוה״י. [רמ״א (שם)]. ושיעור ארכה, כשיעור אורך ערבה שבלולב והוא ג' טפחים. [שו״ע (שם) ומ״ב (ס״ק יז)]. וכל הפוסל בערבה שבלולב, פוסל בערבה זו. [רמ״א (שם)]. ועי״כ יש ליתורר שלא יהיה גזול ולא יבש, ומי״מ אם לא היה יבש אלא כמוש בודאי כשר. [ולכתחלה יותר טוב שיהיה ליתן משום הידור מצוה. [מ״ב (ס״ק יח)]. וכן אם הם ארוכות יש משום הידור מצוה. [חיי״א (ככל קנא אות ג)].

ערבות מורביות

יש נוהגין ליקח ערבות ארוכות וגסות (ערבות מורביות), זכר למקדש שהיו לוקחין ערבה גבוה י' אמות. [חיי״א (שם) ולוח אר״י לגרמי״ט].

קשירת הבדים

י״א דעברה של חו״ר יש לטול הבדים בלתי קשורים, אבל מנהגינו לקשרם. [מ״ב (ס״ק יז)]. יש מקפידים לקשרם בשרביט ערבה. [מ״א (סיי תרסד ס״ק ד)]. ומנהגינו לקשרם בשרביט לולב ואין בזה חשש חציצה. [לוח אר״י לגרמי״ט עיפ' רמ״א (שם ס״ק ז). ועיישׁ שיש מהפרושים שלוקחין ז' בדי ערבה קשורים בשרביט ערבה דוקא, ושכן נהג הגאון מוהר״ש סלטנ צ״ל].

להוציא עלים מהלולב עי״מ לקשור הערבות

י״א שאם אין לו בדין מלולב אחר יכול לקשרם בבדי הלולב שברך עליו. [לוח אר״י לגרמי״ט כי לא הוקצה למצותו יותר מד' טפחים של שעור הלולב כמבואר במ״א (סיי תרמט ס״ק יט) ובמחצת״ש (שם)].

נטילתה בפני עצמה

אינה נטילת אלא בפני עצמה, שלא יאגד דבר אחר עמה. [שו״ע (סיי תרסד סעי' ה). ועיישׁ (סעי' ז) שאם נוטלה עם הלולב בשעה שהוא ידי״ח נטילת לולב יש מי שאומר דאיכא משום כל תוסף. ועי' ברמ״א (סיי תרס סעי' ב)]. כדי שיהא ניכר שהוא לשם מצוה. [מ״ב (ס״ק ב)]. ומי״מ אם יש בידו דבר אחר אין לחוש. [שו״ע (שם)]. כי לא חוששים בזה לחציצה. [מ״ב (ס״ק ב)].

מתי נוטלים הערבה

המנהג הוא שלאחר שהקיף יסיר הלולב מידו ויאחו הערבה לבד לצורך ההושענא, כשאומרים תחנונים על המים. [רמ״א (שם סעי' ז)]. יש נוהגים שלפני אמירת יתענה אמונים" לאחר ההושענות מניחים הלולב ולוקחים הערבה. [מ״ב (סיי תרס ס״ק ח) בשם השליה, ולוח אר״י לגרמי״ט]. ויש נוהגים לעשות כן אחר ההקפות עם הלולב. [חיי״א (ככל קנא אות ג)]. ויש נוהגים לעשות כן לאחר קדיש תתקבל. וכן מנהג בני עדות המזרח. [מ״ב (שם) בשם האר״י זי״ל].

ניענעו הערבה

י״א שצריך לנענע בה, וי״א שיש לחבוט אותה, ונהגו לעשות שתינה, מנענעין בה ואח״כ חובטין אותה. [רמ״א (סיי תרסד סעי' ז)]. ומנענעין כל דרך שמנענעין בלולב. [לוח אר״י. והערה״ש (סיי רסד אות ג) כתי' שאנו לא ידענו ממנהג זה לנענע הערבה]. וי״א שאי״צ לנענע לדי' רוחות. [הגרסי״א צ״ל (תורת המועדים ס״ק ט)].

נטילת הערבה שבלולב

אין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, אפילו הגביה אותה שני פעמים אחד לשם לולב ואחד לשם ערבה. [שו״ע (סיי תרסד סעי' ו), ועיישׁ שהביא שיש מקילים היכא דהגביה אותה פעם שני לשם ערבה דיש היכר בזה שהוא לשם מצוה]. ומי״מ זהו דוקא כשהיא אגודה בלולב עם שאר מינים, אבל אם התיר אגדו של לולב לאחר נטילה ונטל הערבה בפני״ע יוצא בה. [מ״ב (ס״ק כא)].

יש נוהגים לחבוט הערבה בסוף ההושענות ב״קול מבשר״ השני. וכן מנהג בני אשכנז. [לוח אר״י לגרמי״ט]. ויש נוהגים לחבוט אחרי קדיש תתקבל. [מ״ב (סיי תרס ס״ק ח) בשם האר״י זי״ל. וכן הוא בסידור יעב״ץ. ועי' בלשון החיי״א (ככל קנא אות ג)]. וכן מנהג אצל החסידים.

אופן החבטה

חובט בה על הקרקע או על הכלי פעמים או שלש. [שו״ע (שם)]. ולפי האר״י ז״ל יש לחבוט ה' חבטות דוקא על הקרקע. וטוב לחבוט תחלה על הקרקע ה' חבטות ואח״כ על הכלים להסיר העלין ואי״צ להסיר כל העלין. [מ״ב (ס״ק יט). ובאר בשער הציון (אות יב) שאם סיר תחלה העלין יכול להיות שיוסר כל העלין וכבר נפסלה הערבה ולא יקיים עוד מצות חבטה על הקרקע]. ומה שנוהגין שחובטין עד שיפלו כל העלין, הוא מנהג של תינוקות משום שמחה. [חיי״א (שם)]. ויש נוהגים לחבוט דוקא עי״ג קרקע עולם. [בן איש חי (שנה א' וזאת הברכה אות ז) וכה״ח (סיי תרסד אות לו)].

מנהג בזיון לאחר המצוה

יש מי שאומר שהושענא שבלולב אף על פי שנוקדת אין לפסוע עליה. [שו״ע (שם סעי' ח)]. וה״ה ערבה של הושענא אין לזלזל בה. [מ״ב (ס״ק כח)]. ועל כן אין לזרקם לאשפה. [שעה״צ (אות כ). ועי' בשו״ע (סיי כא סעי' א) שילעזו מותר לזרקא לאשפה, אבל אסור לעשות עמה תשמיש מגינה]. אלא ישרפנה. [חיי״א (ככל קנא סוף אות ג)]. ועי' עוד בסמוך.

הנאה מהערבה

אסור ליהנות מן הערבה לאחר נטילתה, אם לא התנה עליה מעיקרא כי הוקצה למצותה לכל אותו יום. [שו״ע (סיי תרסד סעי' ט)].

להבט בערבה שהבט בה הביר

מותר לחבוט בערבה שחבט בה אחר, כי אף שאסורות בהנאה מ״מ אינם אסורות רק בהנאה אחרת. [שבת הלוי (ל״ב סי' נח ד״ה ומה ששאל)]. ומותר לעשות כן אף לכתחלה כל שלא נשרו העלין לגמרי. [הגרש״א צ״ל (הלכיש פי״ב הנה ג)]. אלא שלמעשה נוהגים סלסול בזה ומיחדים לכל או״א ערבה בפני עצמה. [שבת הלוי (שם)].

שירפת הערבות בערב פסח או זריקתה על גבי ארון קודש

יש נוהגים לשרוף ההושענות כשאופה מצות מצוה. [רמ״א (סיי תרסד סעי' ט)]. ויש נוהגים לשרוף את החמץ עי״י ההושענות. [מהרש״ם (ח״ד סי' ז) ומועדים וזמנים (ח״ב סי' קלא הנה ד). ובדרכי חיים ושלום (סיי תשצג) כצב שאינו לנהוג כן]. ואם אין לו מקום לשומרו כראוי עד זמן פסח עדיף לשרפן כדי שלא יבוא לזלזל בהן. [כה״ח (שם אות טט)]. ויש נוהגים לזרוק ההושענות על גבי הארון קודש. [מהרש״ם (ח״ד סי' נז) ומועדים וזמנים (ח״ב סי' קלא הנה ד). ובדרכי חיים ושלום (שם) כתי' שאין לנהוג כן].

דינים שונים

עשיית מעודה

נהגו לעשות סעודת יום טוב בהושענא רבה במאכלים טובים, ומי״מ אין להרבות במאכל לשובע עד שלא יהיה ערב לאכול בליל שמיני עצרת לתיאבון. [ערה״ש (סיי תרסד אות י)].

קביעת סעודה ערב שמיני עצרת

אין לקבוע סעודה מתשע שעות ולמעלה (חצי שעה לפני זמן מנחה קטנה ולמעלה) כדי שיאכל בלילה לתיאבון. [מ״ב (רסיי תרסח) ובאוה״י (סיי תקסט ד״ה ממנחה). ועי' עוד בסיי תקכ״ט סעי' א'].

אפילה בסוכה

אע״פ שנמר מלאכול ביום השביעי שחרית, לא יסתור סוכתו. [שו״ע (סיי תרסז)]. דהא כל היום חובתו לישן ולשנן שם ואי איקלע ליה סעודתא צריך לאכול בגוה. [מ״ב (ס״ק א)]. אבל מוציא הוא את הכלים ממנה מזמן מנחה קטנה ולמעלה, ומתקן את הבית לכבוד יום טוב האחרון. [שו״ע (שם) ומשי״כ מנחה קטנה הוא מהמ״ב (ס״ק ב)]. ובחו״ל, שצריך לישב בה בשמיני, גמר מלאכול ביום השמיני אם אין עדתו לאכול עוד יכול להוריד כליו ומפנה אותם ממנה ממנחה קטנה ולמעלה. [שו״ע (שם) ומ״ב (ס״ק ח-ט)].

פרידה מהסוכה

יש נוהגים כשיוצאים מהסוכה לומר יה״ר שנזכה לישב בסוכה של לוויתן, ובפרידה של רגש יוצא מהסוכה. [רמ״א (סיי תרסז סעי' א)]. ואם לא נפרד מהסוכה ערב שמיני עצרת יכול להפרד ממנה במוצאי חג. [כן מבואר בדרכי״מ הארוך (סיי תרסז אות ב) בשם הכל בו בשם מהר״ם].

שנים מקרא ואחד תרגום

זמן של קריאת פרשת וזאת הברכה

פרשת וזאת הברכה י״א שיעקר זמן קראתה הוא בליל הושענה רבה. [פמ״ג (שם א״א ססי״ק ז). וכן הוא עי״פ האר״י ז״ל חו״ד בברכי״י (ס״ק ד) והביאו השע״ת (ס״ק ד). וכן פסק הבן איש חי (שנה א' וזאת הברכה אות ט)]. וי״א שיעקר זמנה הוא בשמחת תורה. [גר״ז (שם אות ט)]. ולמעשה עדיף לקרותה בליל הושענא רבה. [ועי' במי״ב בסיי רפ״ה (ס״ק יח) שכת' עי״פ השע״ת שיקראנה בחו״ר ואם קרא ביום שמ״ע לא הפסיד. ובסיי תרס״ט (ס״ק ד) כתי' שבליל ש״ית יקרא שמותיו שעתה הוא זמנה. וצ״ל דמשי״כ לקרותה בחו״ר היינו עי״פ האר״י ז״ל (שהובא בשע״ת המובא במי״ב (שם) דס״ל בכל שבוע יש לקרותה מער״ש, ובסיי תרס״ט כתי' עי״פ שאר הפוסקים שנקוטים דאף בשבת היא עיקר זמנה. ובלוח אר״י הביא לקראתה בחו״ר. וכן הובא בארחות רבינו (ח״ב עמי' ש אות ו)]. ומי״מ אף אם קרא הפרשה משבת במנחה אחרי שקרא בה בצבור יצא. [כן משמעות הפוסקים שסתמו שניתן להתחיל כל הפרשיות לקראותם ממנחה בשבת, עי' בשו״ע (סיי רפא סעי' ג) ומי״ב (ס״ק ז)]. וכן פסקו השטב הלוי (ח״י סיי עח) והגרנ״ק צ״ל (חוט שני שבת ח״ד פי״ז אות א)].

עד מתי אפשר לקרותה

י״א שאפשר לקרוא פרי' וזאת הברכה עד שקוראים פרשת בראשית ביום שמחת תורה. [נכן מטה יהודה (סיי רפא ס״ק ד) הובא להלכה בכה״ח (שם אות כו) שאפשר להשלים הפרשיות עד קריאה זו]. וי״א שרשאי לקרותה כל אותו יום. [משמעות השו״י, הרמ״א ונו״כ שלא כתבו כהמט״ן]. והעיקר כדעה השניה. [הגרנ״ק צ״ל (שם)].

בן אר״י בחו״ל

בן אר״י השווה בחו״ל בדיעבד יכול לקרותה אף ביו״ט שני בחו״ל שהוא שמחת תורה. [קצות השלחן (סיי עב בדה״ש סי' ט)]. ואע״פ שמבואר להלן בשם העקרי הד״ט שיש לנהוג כמנהג המקום יי״ל דשאני חתם דימירי לענין שיקרא יחד עם הצבור דשם ולא בזמן אחר שונה ממנהג המקום, אבל הכא שבכל אופן נמצא הורה עם הצבור דשם אפשר יי״ל שעדיף שיקיים אף לפי מנהג מקומן].

בן הו״ל באר״י

בן חו״ל השווה באר״י ישלים לכתחלה עד שמיני עצרת. [כמבואר בעקרי הד״ט (סיי כב אות ג) בשם ספר מראית העין (למחית סי' כ אות ד) שבתחלה עליו לנהוג כמנהג המקום]. ואם לא קרא יכול להשלים עד יו״ט שני (שמחת תורה) אע״פ ששמע כבר פרשת וזאת הברכה. [כן בשמע מהעקרי הד״ט שם שרק לתחלה עדיף שיקרא עם הצבור שהוא נמצא שם. וכן פסק הקצות השלחן (שם)].

שכח להשלים עד מוצאי יו״ט

אם שכח להשלים פרשת וזאת הברכה בשמחת תורה, בדיעבד ישלימנה למחרת. [דהרי ניתן להבדיל בכל אותו יום כמבואר במי״ב (סיי רצט ס״ק טז)]. ועי״כ דמי להא דנקטו הפוסקים שניתן להשלים עד יום ג' משום שניתן להשלים הבדלה. ויש חלק. ועי' עוד בקצוה״ש (סיי עב בדה״ש ס״ק ט)]. ואם חל שמחת תורה בשבת יכול להשלים עד יום שלישי (ועד בכלל). [קצוה״ש (שם)]. ועי' בזה בשמעתא עמקתא גליון שני״ו].

השלמות שאר הפרשיות

אם איחר להשלים פרשיות של אותה השנה שנים מקרא ואחד תרגום בדיעבד יכול להשלימם עד שמחת תורה. [שו״ע (סיי רפא סעי' ד)].
התחלת קריאת פרשת בראשית
פרשת בראשית אפשר להתחיל לקרותה מיד לאחר קריאתה בבית הכנסת בשמחת תורה. [שש״כ (פמ״ב הגה ריח). וכן דעת הגרנ״ק צ״ל (חוט שני ח״ד פפי״ז ס״ק א ד״ה קריאת)].

שמחת תורה

שמיני עצרת

יו״ט אחרון של חג הוא שמיני עצרת וקורין לו גם שמחת תורה, לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה. [רמ״א (סיי תרסט סעי' א). ועי' בצ״א (חכ״ב סי' לח אות ב) הטעם שקוראים בפה העם שמחת תורה]. ובחו״ל שעושים שני יו״ט שמחת תורה הוא ביום טוב שני.

ריבוי בירות

לילה ויום יש להרבות בנרות בבהכ״נ לכבוד התורה. [מ״ב (ס״ק ד)]. ובזמנינו שהתאורה היא עי״י חשמל ברוב המקומות לא נהגו להרבות בנרות.

משתה ושמחה

יש לעשות משתה ושמחה בשמחת תורה ולשמוח ברבים בכל מה דאפשר בשמחה של מצוה, ואין לבטל שום מנהג שנהגו לכבוד שמחת התורה. [רמ״א (שם סעי' א) ומי״ב (ס״ק ו)].

אוכל סעודת חג לפני השינה

באר״י אוכל בסוכה עד התחלת חג שמיני עצרת, ואין לאכול סעודת חג בערב עד שיהיה ודאי לילה, כל פי עדין מיום שביעי הוא וחייב מן התורה לאכול בסוכה, אך יאכל בלי ברכת לישב בסוכה, ולברך לישב בסוכה א אפרש, משום סתרי אהדדי, שבתפלה ובקידוש מזכיר יום שמיני עצרת. לכן בדיעבד אם נטל ידיו ובירך המוציא לא יכרז לישב בסוכה שכבר קיבל שמ״ע בתפלתו ובקידוש. [מ״ב (סיי תרסח ס״ק ז) ושעה״צ (אות יב)].

ברכת שהחיינו

כשמקדשים מברכים שהחיינו, כי שמיני עצרת רגל בפני״ע הוא. [שו״ע (רסיי תרסח) ומי״ב (ס״ק ח)].

דיני התפילה

הזכרת חג העצרת בתפלה

לדעת השו״ע (סיי תרסח סעי' א) אומר בתפלה ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה. וי״א שיש לומר עצרת בלא ה״א. [מ״ב (ס״ק ג) בשם הפמ״ג]. לדעת הרמ״א (סיי תרסח סעי' א) אין אומרים ״חגי״, שלא מציונו בשום מקום שנקרא חג, אלא אומרים יום שמיני עצרת. ולמעשה יש לנהוג כדעת השו״ע. [מ״ב (ס״ק ג-ד)].

טעה ואמר חג הסוכות הזה

אם שכח ואמר את יום חג הסוכות הזה ועקר רגליו, י״א שיצא ידי חובה. [נהגות רע״א (סיי תנף על סיני א) חיי״א (ככל כח אות טו) והתנות חכמת שלמה (שם על סעי' א)]. וי״א שאם עקר רגליו חוזר לראש. [ברכ״י (סיי ג) הובא בשעריי״ת (סיי תפא אות ג) והשואל ומשיב (מדי שתי סי' כב)]. ולמעשה אם לא סיים הברכה צריך לחזור ל״ותתן לנו״ ולומר כהוגן, [מ״ב (סיי תרסח ס״ק ב) ודעתו שהדין כן לכוי״ט], ואם סיים הברכה (וכ״ש אם סיים תפלתו) יצא ידי חובה. [אגמ״י (אורח חייג סי' צז), הגרש״א צ״ל (הלכיש סוכות פי״ב אות ח והגה יב) והגרסי״א צ״ל (הלכות והנהגות תשרי סיי תרסח). ועי' בבן איש חי (שנה א' וזאת הברכה אות י) וכה״ח (אות ג) איד כהרעיו בוח].

המתפלל בביתו

כיון שאין להזכיר גבורות גשמים עד אחר ההכרזה כני"ל, על כן אף אם הוא חולה או אנוס, לא יקדים תפלתו לתפלת הצבור, לפי שאסור להזכיר עד שיאמר ש"צ. [נשי"ע (שם)]. ואפילו אם הוא מתפלל בביתו אסור להזכיר קודם שמתפללין הצבור. [מ"ב (ס"ק ח)].

ידוע שהכריזו בבית הכנסת

אם יודע שהכריז ש"צ, אעפ"י שהוא לא שמע, מזכיר, ומטעם זה, הבא לבהכ"ג והצבור התחילו להתפלל, יתפלל ויזכיר, אף על פי שהוא לא שמע משי"צ דמסתמא כבר הכריזו. [נשי"ע (שם) ומ"ב (ס"ק ט)]. ובני השוטים כשמתפללין בלא מנין ימתינו בשמיני עצרת מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות בדודאי לא יאחרו הצבור יותר מלהתפלל המוסף ואז יתפללו מוסף ויאמרו משיב הרוח. [מ"ב (ס"ק ח)]. ובמקומות שמתפללים מוסף מאוחר יותר כי מאירכים בהתקפות וכדו', י"א שימתין והתפלל אחר שש שעות (אע"פ שהדין הוא שכתבתהו יש להתפלל מוסף קודם שש שעות). [מקור חיים (אות ב ד"ה ואם)]. וי"א שבאופן זה יתפלל לפני שש שעות ולא יזכיר גשם. [תהלי"ד (ס"ק א)].

יש כמה מנינים באותו בית הכנסת

יש מסתפקים כשהתפללו מנין מוקדם באותו בית כנסת (כגון ותיקין) והכריזו משיב הרוח כנהוג, אם מועלת הכרזה זו שיחא מותר ליחיד המתפלל שם לאחר מכן להקדים ולומר "משיב הרוח". [ביאור הלכה (שם ד"ה לא יקדים)]. והמנהג שלא להזכיר עד שיכריזו באותו מנין.

שכח להזכיר

בימות הגשמים, אם לא אמר מוריד הגשם (אפילו אם אמר משיב הרוח), מחזירין אותו לראש תפלה. [נשי"ע (שם ס"ע ה) ומ"ב (ס"ק כ)].

נזכר לפני שהתחיל ברכה אחרת (ולא הזכיר גם טל)

מחזירין אותו דוקא כשסיים כל הברכה והתחיל ברכה שאחריה. [נשי"ע (סי קיד סעי ו)]. ואפ"י התחיל תיבת "אתה" לבד של ברכה שלאחריה או התחיל לומר "נקדש" (ש"ל קדושה) חוזר לרא". [מ"ב (ס"ק כח) וביאור הלכה (סי תפז ד"ה תתן)]. אבל אם נזכר קודם שסיים הברכה (לפני אמרית ברוך אתה כו'), יאמר במקום שנוכר. [נשי"ע (שם)]. ומ"מ אם נזכר לאחר שאמר ונאמן אתה להחיות מתים צריך לחזור ולומר ונאמן אתה להחיות מתים אחר האמירה והזכר משיב הרוח ומוריד הגשם, דבעינן מעלין לחיותם סמוך לחתימה. [מ"ב (ס"ק כד). ומ"מ אם לא אמר מעין החתימה סמוך לחתימה אין הדבר מעכב, כה"ח (אות מה) בשם שואל ומשיב (ק' ח"ג סי' קט)]. ואף אם סיים הברכה, ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש, א"צ לחזור, אלא אומר משיב הרוח ומוריד הגשם בכל חתימה. [נשי"ע (סעי ו)].

נזכר בשעת התימת הברכה

אם נזכר לאחר שסיים מחיה המתים יאמר תיכף משיב הרוח ומוה"ג כני"ל. [מ"ב (ס"ק ל)]. ונכון לכתחלה שיאמר מיד לבד ימתין לאחר כ"ד. [מ"ב (ס"ק לא)]. ומ"מ אם נזכר אחר שאמר השם בלבד לא יגמור מחיה המתים אלא יסיים למדני חוקיך ויהיה כקורא פסוק לבד ודינו כאלו עומד עדיין באמצע ברכה וחוזר למשיב הרוח. [מ"ב (ס"סיק לב)]. אולם בלוח אר"י לגרמי"ש (והשגתנו רבה) כתב דאף בכה"ג יסיים הברכה ויזכיר לפני אותה קדוש].

הזכיר טל

אם לא הזכיר משיב הרוח כו', אבל הזכיר מוריד הטל אין מחזירין אותו. [נשי"ע (שם סעי ו) ומ"מ (ס"ק כו)], ומ"מ אם נזכר קודם הזכרת השם קודם סיום הברכה יחזור ויזכר שם וימשיך תפלתו. [ביאור הלכה (ד"ה אין מחזירין אותו)]. וי"א שבאופן זה אחר שהזכיר מוריד הגשם יחזור "למכלכל חיים" ומשם ימשיך. [נהר"ח"ק זצ"ל (אשי ישראל פכ"ג גה קי)]. ומשמע מסתמא הבאיור הלכה שבכה"ג לא יתחום למדני קודם כמבאר לעיל, דיד חלקל דהבא סוף סוף הזכיר מוריד הטל משא"כ הגם שלא הזכיר מידי אלא עתיד להזכיר אחר החתימה, ועיין].

שכח בליל שבת

אם שכח להזכיר מוריד הגשם בליל שבת, יש להסתפק אם יחזור והתפלל, דלא גרע מאם היה מתפלל רק מעין שבע שיצא בדיעבד. [ביאור הלכה (סי קיד ד"ה מחזירין אותו) בשם רע"א. ועי' בזה בדעת תורה למפרש"ם (סי ירסח על סעי יג)]. ומ"מ אם שמע ברכת מעלין מהש"ץ שבע יל"ח. [ביאור הלכה (סי ירסח ד"ה אין שלא התפלל)].

שאל מטר אחר סוכות

השואל מטר בימות החמה מחזירין אותו [נשי"ע (סי קיז סעי ג)], אמנם בין שמחת תורה לז' חשוון אם טעה והזכיר מטר באר"ץ אינו חוזר כיון שהוא זמן גשמים. [נהרש"א זצ"ל (אשי ישראל פכ"ג גה קפא), הגריש"א זצ"ל הובא באשרי האיש (פכ"ז אות כד), ועיי"ש שי"א בשמו שיחזור ויתפלל בתורת נדבה ויחיד איהו דבר בשומע תפילה. דעת החו"א (ד"נים והנהגות פ"ד אות כז) שחורז]. ובחו"ל, אם עשה כן קודם ששים יום של התקופה במדינות הצריכות לטטר בתחלת החורף צריך לחזור בתורת נדבה. [מ"ב (סי יג)].

סעודת היום

אכילת סעודה יו"ט לפני הצות

יש מפורסי ספרד שפסקו שיש להזהר לכתחלה לסעוד סעודת יו"ט ביום לפני צעות ושאף שמחת תורה יש להזהר בדבר. [נאור לניין (ח"ב פכ"א אות ד בהגה). וכן דעת הערוה"ש (סי רפח אות ב) לענין סעודת שבת דצריכה להיות קודם צעות. אבל מהמ"ב (סי רפח ס"ק א) מוכח שמותר אף בשבת לקבוע סעודה שניה אף אחר צעות היום]. ולכאורה אין העולם נוהר בזה ואפשר שסומכים על אכילת מזונות שאוכלים אחרי הקדוש שלפני ההקצות

סעודה של חתן תורה והתן בראשית

נוהגין שמסיים התורה (המתחיל בראשית קוראים לאחרים לעשות משתה. [רמ"א (שם)].

השתתפות של אצל הלוינים

אף אבל בתוך י"ב חודש על אביו ואמו יכול לאכול בסעודת של חתן תורה. [מ"ב (ס"ק ח)].

דיני הסוכה בשמיני עצרת

אכילה בסוכה בשמיני עצרת

אם אין לו מספיק מקום בביתו לצורך סעודת החג ועי"כ צריך לאכול בסוכה בשמיני עצרת, צריך (בערב יו"ט) לפחות בסבך מקום ארבעה על ארבע טפחים לעשות היכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה, שלא יהא נראה כמוסף. [נשי"ע (סי תרסו). וביאר המ"ב (סי ד) דאע"ג דאורי פוסל ביי"ט מ"מ אין ההיכר כ"כ אם לא כשפותח בסבך ד' על ד' שהוא שיעור מקום חטוב]. ויעשה ההיכר סמוך לשקיעת החמה כי אפשר שיזדמן לו עוד לאכול בה. [מ"ב (ס"ק א)].

עוד סוגי היכר

אם לא עשה היכר הנ"ל עד שהתחיל יו"ט, כיון שאינו יכול שוב לפחות הסוכה צריך לעשות היכר אחר, כגון אם היא סוכה קטנה שאסור להניח בה הנר במשך ימי חג הסוכות, יניחנו בה, אם היא גדולה, שמותר להניח בה הנר, מכניס בה קדרות וקערות וכיוצא בהם, כדי לעשות היכר לפוסלה ושכבר נגמרה מצותה. [נשי"ע (שם) ומ"ב (ס"ק יב). ואין בטטלול הקדרות משום טטלול מוקצה כי הוא טטלול לצורך גופם. וכ"כ הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ד עמי רלו גה קיט)]. כשמכניס דברים אלו להיכר א"צ להניחם שם כל משת היום אלא די במקצת היום. [בבארי" (שם ס"ק ז) שהרי גם הנר דרכו להתכבות ובכל אופן מהני].

אכילה בשמיני עצרת לפני חו"ל

בחוצה לארץ, אוכלים בסוכה בלילה ביום, מפני שהוא ספק שביעי, ואין מברכין על ישיבתה, ומקדשין ואומרים זמן. [נשי"ע (סי תרסח סעי א)]. אבל לאחר שאכלו סעודתן ביום מנהג העולם שנפטרין מן הסוכה ויושבין בבתיהם, ומ"מ אם מזדמן להם לאכול אפילו בבין שמשות צריך לאכול בסוכה. [מ"ב (ס"ק ח)].

שינה לפני חו"ל

הרבה אחרונים מצדדין שצריך ג"כ לישן בסוכה בשמיני עצרת בחו"ל. ויש אחרונים שסוברין שאין כדאי לישן בסוכה בשמ"ע לא ביום ולא בלילה דעושה אותו כחול דבשלמא אכל אכילה לא מנח שכן דרך בני"א לעפמים לישב בצל סוכה אפילו שלא לשם מצוה מבש"כ בשניה. מנהג העולם להקל בשניה. [מ"ב (סי תרסח ס"ק ו)].

אכילת פירות וכדו' בסוכה (לסוברים שלא ישנים בסוכה)

לדעת הפוסקים שסוברין שאין ישנים בסוכה בשמ"ע י"א שה"ה שאין אוכלים אז פירות וה"ה פחות מכביצה בסוכה, וכן כל דבר שא"צ לברך עליו ברכת לישב בסוכה בשאר ימי החג. וירי מקילין בזה, וכן מסתבר כי באכילת פירות וכיוצא בזה דברים שאין חיבים מצד הדין יכול לעשות בשמ"ע כמה שירצה בבית או בסוכה. [מ"ב (סי תרסח ס"ק ו)].

אכילה ביום התשיעי בחו"ל

גמר מלאכול ביום השמיני, מוריד כליו ומפנה אותם ממנה. [נשי"ע (סי תרסח)]. ואם אין לו מקום בביתו לצורך סעודת החג ועי"כ צריך לאכול בסוכה בתשיעי, כיון שאינו יכול לפחות בה מפני שהוא יום טוב, צריך לעשות היכר אחר, כגון אם היא סוכה קטנה שאסור להניח בה הנר במשך ימי חג הסוכות, יניחנו בה, ואם היא גדולה, שמותר להניח בה הנר, מכניס בה קדרות וקערות וכיוצא בהם, כדי לעשות היכר לפוסלה ושכבר נגמרה מצותה. [נשי"ע (שם) ומ"ב (ס"ק יב)]. ועדיף שיעשה כן ביום התשיעי עצמו או בסוף השמיני, כי אולי יטעך לאכול בה. [ע"י במ"ב (ס"ק יא)].

בן חו"ל הנמצא באר"י

בן חו"ל הנמצא באר"י י"א שלא יאכל בשמיני עצרת בסוכה. [נהרש"א זצ"ל (להכ"שי פייב אות יח)].

בן אר"י הנמצא בחו"ל

בן אר"י הנמצא בחו"ל בשמיני עצרת, אם מנהג המקום קבוע לאכול בסוכה ביום זה, יאכל עמם, אבל במקום שיש מנהגים שונים רשאי לאכול בתוך הבית. [נהרש"א זצ"ל (שם אות כא)].

אכילה בסוכה אחר החג

אם רוצה לאכול בסוכה אחר החג א"צ לפחות בה, דלא נראה כמוסף רק ביום שמיני מפני שהוא סמוך לחג. [רמ"א (סי תרסח) ומ"ב (ס"ק ו)].

ספר תורה שנפל

להתענות על נפילת ס"ת

נהגו להתענות על ספר תורה שנפל (אפילו בתוך נרתיקו) מפני כבוד התורה. [מ"א (סי מד ס"ק ח) ע"פ משפטי שמואל (יב, ו)מי (סי מ ס"ק ג). ועי' באמרי אש (או"ח סי ו), בדברי חיים (יו"ד סי יט) וברב פתחים (חו"ד או"ח סי כח) שהביאו סמך לזה ממשי בירושלמי (סוטה פ"ז הי"ד) ופי הרמב"ן (פ"ר כי תבא זו כו) שהחזן שאינו מקים את ס"ת להעמידן כתקנן שלא יפולו וכו'. ומכיון שחזן הכנסת היה אחראי לדבר זה, מן הראוי לו להתענות, כדו שיצא מכלל ארור, ויהיה בכלל ברוך].

החיובים להתענות

י"א שרק מי שנפל ממנו הס"ת צריך להתענות. [שו"ת מהר"י הכהן (סי לו), שו"יב (יו"ד סי רפב אות ד), חיים שאל (ח"א סי יב). וכן מצד הצ"ח (ח"ה סי א פי"ד)]. וי"א שכל אלו שראו הנפילה חיבים להתענות. [נתיקרי דינים (או"ח סי ב אות טו) ופחד יצחק (ע"ד סאת אות ס)]. וי"א שכל הנוכחים במקום צריכים להתענות. [האלף לך שלמה (סי שסא) ואמרי אש (שם). ועיי"ש דמי שהעמיד ס"ת שלא כתקנו ועיי"ז דבר אפי' בשגוג בליוצ. והרב פתלים (ח"ד או"ח סי כח) כתב שגם מי שגרם להפלתו עליו לצום. ועי' באר"א (ח"ה סי א פי"ד)]. וי"א שכל אלו שיש להם חלק בביהכ"נ צריכים להתענות אף שלא ראו הנפילה. ולמעשה יש להקל לאלו שלא ראו הנפילה ורק על הראוין להתענות. [נאג"מ (ח"ג סי ג ד"ה נמצא דלגלי). וכן פסק הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ב סי י' חוח"א סי י). ובדעת תורה למפרש"ם (סי מד) כתי' שהמנהג הוא שהראים מתענים].

נפל באונס

יש להתענות אף כשהיתה הנפילה באונס, ואפילו כשנפל רק ע"י גרמא בעלמא של אי זרקולין. [אג"מ (ח"א סי י ג ד"ה ולשיטת רש"י) וצ"ח"א (ח"ה סי א פי"ר ד"ה ועפ"י)].

נפל רק מיד אחת

אם לא נפל כל הס"ת מיידו ולא רק אחד מיסודותיו נפל בזה ומהראוי להתענות, אבל הרעגה להקל נמי אין מזניחין אותו. [נאג"מ (או"ח סי ססי ג). ועי' באף לך שלמה (או"ח סי שסא) שמיקל בזה, וכתב דאף כי אין רא"י לדבר זכר לדבר הוי ממה דאמרינן בסוף עירובין באגדו בידו ומוכח דבאגדו בידו לא נחשב הנחה עני"ק, ע"כ. ובית יצחק (יו"ד סי קסה) משמע שאף בכה"ג יש להתענות].

נפל חלק מהצ"ח

ס"ת שנפל לארץ ולא נפל כולו רק ראשו אחד דינו כנפל לגמרי. [דרכי חיים ושולם (סי תתקסג). ודבר"י יציב (יו"ד סי קפד) כתי' נמי כן ע"פ האמרי אש (שם) והאבני דגד (יו"ד סי קיז). וכן דעת הבית יצחק (שם) כי אף בכה"ג מקרי ביוזן לס"ת. דעת הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ב סי י') שיש להחמיר לצום. וכן נקט הצ"ח (ח"ה סי ה פ"ט)].

ס"ת פסול

ס"ת פסול לארץ דינו כס"ת כשר שנפל. [חיים שאל, בית יצחק ודרכי חיים ושולם (שם)].

נפל בעורדו מחזיק ס"ת

כשהוא ששהחזיק את הס"ת נפל אבל הס"ת נשאר בידו עומד, יש להקל בזה. ומ"מ יתן האדם שנפל מדיון תענית לת"ת לילדים לומדי למודי קדש, ובזה יכופר וסר עונו, וינצל מכל רע ח"ו. [הר צבי (או"ח ח"א סי מ). ועי' בצ"ח (ח"ז סי לו) שכתב שאם נפלו ס"ת ובנ"א על הרצפה יש להקדים להרים את הס"ת מהארץ כבדי שלא תהא מוטל בביוזן ולא מביעילא אם האיש איננו תיח בדודאי אין לעשות אותו, אלא אפילו אם האיש הוא תיח אפ"י יש להקדים ג"כ הרמת הס"ת].

כמה ימים יש להתענות

י"א שיש להתענות בה"ב. [נשו"ת הריב"ם (סי כז) אמרי אש (שם) והעיקרי הד"ט (יו"ד סי כו) מביא לגזור תענית בה"ב)]. וי"א שיש להתענות רק יום אחד. [נשו"ת הרמ"ן (סי ח) וחיים שאל (שם)]. וי"א שמי שנפל מידי יתענה בה"ב וכל הקהל יום אחד. [בית יצחק (שם) ודרכי חיים ושולם (שם)]. ולמעשה די להתענות יום אחד לכל החייבים לצום. [האלף לך שלמה (סי שסא)].

שאר ספרים

אם נפלו מידו תפילין, עליו להתענות. [מ"א (סי מד ס"ק ח). ועי' בחיים שאל (שם) שכת' דכיון דלא נזכר בש"ס ופוסקים דיתענה מי שנפלו מידו התפילין יש להקל לתשושי כח ובמקום תענית אז יתנו צדקה לכפרתם]. ואם נפלו בנרתיקן פטור ומ"מ יתן פרוטה לצדקה. [מ"א (שם) ומ"ב (סי מ ס"ק א)]. מזוזה שנפלה מידו א"צ להתענות כי קיל קדושתה מתפילין. [גב חיים (ח"ג סי קלא) הובא במהרש"ם (ח"ב סי רסד)]. וכן על מגילה שנפלה א"צ להתענות. [אפרקסתא דעניא (סי כד) דלא גרע מזוזה וכ"ש מגילה שאין בה הזכרות]. וכן על שאר ספרים אפילו הכתובים על קלף. [ע"י בארחות חיים (ספינקא סי מ ס"ק א) ובבאר מנח (ח"ג סי ח)].

גובה הנפילה

אף אם נפל הס"ת ממקום נמוך צריך להתענות אלא אם כן נפל פחות מגובה שלשה טפחים שא"צ להתענות, כיון דקיי"ל דכל פחות משלשה כלבד דמי וכמונחת על ארעא דמיא. ומ"מ יש ליתן פרוטה לצדקה כמו באם נפלו בתוך הכיס. [כה"ח (סי ג אות ז) לענין תפילין. וכתב רמ"מ (סי י) שיתן פרוטה לצדקה].

לפרות התענית

אותן בני"א החלושים שאין יכולים להתענות, יפדו התענית לפי נדבת לבבם ולפי ערכם או כאשר ירשית עליהם האב"ד. [דברי חיים (ח"א יו"ד סי יט), חיים שאל, בית יצחק ודרכי חיים ושולם (שם). ובתי החיים שאל (שם) שאם נפל תפלין מיד תי"ח, ואם יתענה יהיה ממעט בת"ת, יתן צדקה לכפר עון זה. שגדולה צדקה שמפירת אפילו במזיד, קו"ל לשונג או אונס. אבל למי שנפל מידי ס"ת אין להקל].

הקפות שניות

יש נוהגים לעשות גם במוצאי שמחת תורה הקפות שבע פעמים כמו ביו"ט. [כה"ח (סי תרסט אות ל) ע"פ האר"י ז"ל. ועיי"ש בשם לודד אמת (לחיד"א ססי"ז כו) שהמקובל המופלא מהר"ש שרעבי זלה"ה היה מקיף תורה אחר ערבית, לפני מוסף, במנחה ובמוצאי יו"ט והיה אומר שיש ריוזן עליון בזה, ע"כ. וכתב מהרמ"וי (שער הכוונות דף ק"ד ע"א), ראיתי למורי האר"י זצ"ל שהיה נוהר מאוד במנחת ההקפות בליל מוצאי החג אחר תפלת ערבית, והיה מקפיד לעשות שבע הקפות שלמות, וזאת מלבד ההקפות של יום החג, וכשהלך במוצאי החג לבית הכנסת אחר מוצא שנתאחר בהקפות, היה חוזר להקיף עמם, ע"כ]. וי"א שמ"מ א"ל להוציא ס"ת לרחובו של עיר. [מועדים ומזמים (ח"י סי עט)].

ניתן להאזין לשיעורי הלכה מבעמח"ם שמיקתא שליט"א בקהל הלשון – טל: 6761* יש להקיש 3–3–1 שלווחה 65

העלון תתרם לע"נ מרדכי מנחם מנדל בן אברהם יעקב זצ"ל – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 0503-767-052

© שמעתא עמיקתא – להצטרפות לרשימת התפוצה בדוא"ל יש לשלוח בקשה לכתובת: amikta571@gmail.com